

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Abdullah HARMANCI*

ÖZET

Yeni Türk Edebiyatının önemli yazarlarından olan Hüseyin Rahmi Gürpınar; roman, öykü, piyes, mektup, eleştiri gibi türlerde çok sayıda eser vermiştir. Daha çok romanlarıyla ön plana çıkmış olan Gürpınar, yayınladığı dokuz öykü kitabıyla, hem nitelik hem de nicelik anlamında öykücülüğümüze de önemli katkılarda bulunmuştur. Gürpınar'ın diğer eserlerinde olduğu gibi öykülerinde de toplumsal eleştirinin ön plana çıktığı görülmektedir. Devleti idare edenlerden halkımıza, din adamlarından toplumdaki ahlaki çözülmeye kadar pek çok alanda eleştirel bir tavır takınan yazar, eleştirilerini zaman zaman doğrudan dile getirmekte, zaman zaman öykünün dramatik anlatımı içinde daha dolaylı olarak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Türk Öyküsü, Toplumsal Eleştiri, Hüseyin Rahmi Gürpınar, öykü.

SOCIAL CRITIQUE IN THE SHORTH STORIES OF HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

ABSTRACT

Hüseyin Rahmi Gürpınar, one of the important authors of the New Turkish Literature, wrote a great number of works in some genres such as novel, short story, drama, letter, critiques etc. Gürpınar who came to the forefront mostly with his novels made important contributions to our storytelling with his nine short story books both in the sense of quality and quantity. It is seen in short stories of Gürpınar that social critique came to the forefront as well as in his other works. Author who assumed a critical attitude toward from state administrators to our public and from religious functionaries to moral disintegration ,sometimes expressed his critiques directly and sometimes presented within the dramatic expression of short story, but more indirectly.

Keywords: The New Turkish Literature, Turkish Short Story, Social Critiques, Hüseyin Rahmi Gürpınar, short story.

1.GİRİŞ

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944); modern edebiyatımızın önde gelen isimlerinden biridir. Roman, öykü, piyes, mektup, eleştiri gibi türlerde eser vermiş olsa da, asıl şöhretini roman türünde göstermiştir. Halka ders verme, halkı eğitme düşüncesiyle edebiyat eserleri veren yazar, okuyucularını bir yüksek felsefeye çekmeye çalıştığını söylemiş ve eserlerini bu doğrultuda oluşturmuştur. Romanları kadar çok olmayan Gürpınar, öyküleriyle de kendine özgü bir çizgi oluşturmasını bilmiştir. Ölümünden sonra yayımlanan bir kitapla birlikte, yazarın öykü kitaplarının sayısı dokuzdur: *Kadınlar Vaizi* (1920), *Meyhanede Hanımlar* (1924), *Namusla Açlık Meselesi*

*Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, elmek: abdullah_harmanci@hotmail.com

(1933), *Katil Puse* (1933), *İki Hödüğün Seyahati* (1933), *Tünelden İlk Çıkış* (1934), *Gönül Ticareti* (1939), *Melek Sanmıştım Şeytanı* (1943), *Eti Senin Kemiği Benim* (1963).¹

Gürpınar'ın romancılığı ile öykücülüğü pek çok açıdan paralellik gösterse de, öykülerinde konu çeşitliliğinin daha fazla olduğunu söylememiz mümkündür. Fevziye Abdullah Tansel, Hüseyin Rahmi'nin öyküleri için, "*Muharririmizin küçük hikâyeleri de romanları gibi, mevzu cihetinden umumiyetle ictimai ve psikolojiktir. (...) Bunların, romanlarına nisbetle, mevzularının mütenevvi oluşu üzerinde durulmağa değer.*" (Tansel 1988, 659) demektedir.

Gürpınar'ın öyküleri, gerçekten de konu bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Toplumsal eleştiri başlığı altında toplayabileceğimiz çok sayıda öyküde, gerek ülke yöneticileri, gerekse doğrudan kalabalıklar eleştirilmekte, yazar doğrudan ya da dolaylı olarak, neşterini toplumun çeşitli kesimlerine vurmaktadır. Bunun gibi, kadın erkek ilişkileri, toplumsal değişim, Batılılaşma, toplumun yoksul insanları, halkın saplandığı batıl inançlar, millî vatani duygular, hayvanlar, toplum hayatından kimi gözlemleri içeren anekdotlar... yazarın öykülerine konu olmuştur. Şimdi bunları daha ayrıntılı olarak görelim:

2. GÜRPINAR'IN ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Hüseyin Rahmi Gürpınar, gerek halktan insanları, gerekse yönetici sınıfından olan kişileri öykülerinde eleştirmekten kaçınmamıştır. Bazen eleştiriye öykünün genel akışı içerisinde yedirerek, bazense anlatıcı veya öykü kişisi vasıtasıyla öykünün estetiğini bozmak pahasına açıklamalar yaparak, toplumun aksayan yönlerine doğrudan eleştiriler getirmiştir. Adaletsizlikler, yoksulluk içinde kıvranan halk, hayat pahalılığı, halkın medeni olmayan hal ve hareketleri, liyakati olmayan kişilerin hak etmedikleri makamlara gelmeleri, dini menfaat için kullanan din adamları, ahlâksızlıklar, dolandırıcılıklar ve daha pek çok problem, Gürpınar'ın eleştiri oklarına hedef olmuştur.

Ali Canip Yöntem, "Hüseyin Rahmi'nin Kudreti" başlıklı yazısında, "*Zannetmiyorum ki Tesadüf mübdiinin kalemi kırık Hayatlar sanatkârının hüneri gibi roman tekniğinde bir model sayılabilir. Ve gene zannetmiyorum ki ne Halit Ziya, ne bir başkası romanlarının psikolojik ve sosyolojik unsurlarıyla Hüseyin Rahmi'nin kabına erebilmiş olsunlar.*" (Sevgi-Özcan 2005, 319) derken, onun toplumsal konulara eğilimine de işaret etmektedir. Bu toplumsallık, eleştirel bir tavra bürünerek farklı şekiller alır. Öykülere yansıyan bu eleştirel tavır, ana başlıklar altında incelemeye çalışalım:

2.1. İdarecilerin ve İdari Problemlerin Eleştirilmesi

Hüseyin Rahmi, yaşadığı dönemin idarecilerini doğrudan hedef alan bir tavır içine girmez. Buna, her şeyden önce kişiliği uygun değildir. İdarecilere yapılan eleştiriler, ancak dolaylı bir şekilde, örneğin hayat pahalılığı ön plana çıkarılarak yapılmıştır. Ayrıca yazarın politikacılara yönelttiği eleştiriler, genellikle eleştirilen idarecilerin iktidarlarını başka idarecilere bırakmalarından sonra gerçekleşir. Bir başka deyişle, bir dönemin eleştirisi, bir sonraki dönemde yapılır.

"Menekşe Kalfa'nın Müdafaaanamesi"nde, İstanbul'u sarmış olan aşırı pahalılık mizahi bir dille eleştirilmektedir: "*... bu sene patlıcan dolmasının kıymetini onu yiyemeyenlerden sormalıdır. Dört beş sene evvel olaydı bu ağır hazımlı dolmanın hukuk işlerinde bir kıymet mübadele kesh etmesine şaşılırdı. Fakat şimdi öyle mi? Kirli patateslerin, kokulu soğanların en mutena*

¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın hayatı, eserleri, edebiyat anlayışı ile ilgili yararlandığımız başlıca kaynaklar için bk. (Sevengil 1944), (Gürtunca 1954), (Levend 1964), (Türk 1970), (Kaplan 1978), (Göçgün 1990), (Aktaş, 1990), (Sevinçli 1990), (Kaplan 1992), (Göçgün 1993), (Göçgün 1996), (Gürpınar 1998), (Tanrıncı 1998), (Zeka 2004).

tuvaletlerle yüzleri silinerek Beyoğlu mağazalarının duble parlak camları arkasında birer meşher, birer mevkii ihtiram bulduklarını görmüyor muyuz? (...) Bu sene patlıcan dolması (...) adeta midelerle gerdeğe giriyor." (Gürpınar 1920, 44-45)

"Ah bu memlekette ne renk ve hilkatte olur iseniz olunuz, sanat ve sanatkâr pek hor ve hakirdir." (Gürpınar 1920, 54) cümleleri ise, halkın ve ülke yöneticilerinin sanata, sanatkâra karşı kayıtsızlıklarının eleştirilişine örnektir.

"Ada Vapurunda" öyküsünde, İstanbul'un ulaşım problemi eleştirilir. İnsanların yetersiz ulaşım araçlarında balık istifi halinde taşınmaları medeniyet dışı bulunur. "*Vapurun cesim bir lastik torba gibi ağzı açılır. Birbiri üzerine halk içeri dökülür, dökülür, dökülür. Siz de insanlığımızdan çıkar, paket, balya gibi bir şey olursunuz.*" (Gürpınar 1920, 70-71) cümleleri, İstanbul'un ulaşım sorunlarını dile getiren eleştirel satırlardır.

"Hatt-ı Üstüva" öyküsünde yazarın asıl amacı, komik bir hatırasını aktarmak olsa da, okulda öğrencilere verilen falaka cezasının anlatılmış olması, bu konularda çok hassas olduğunu bildiğimiz Gürpınar'ın, öyküde, eğitim sistemine yönelik eleştirileri dile getirmeye çalıştığını da düşündürür. Öğretmen son derece sinirli, öfkeli çizilmiştir.

"Yankesiciler" öyküsü, simgesel anlamlar içeren ilginç bir öyküdür. Mişon, Mıstık, Niko ve Vartan, sırasıyla Yahudi, Türk, Rum ve Ermeni tiplmeleri, geçimlerini sağlamak için yankesicilik yapmaktadırlar. Aralarında bir ihtilaf çıkar ve bu ihtilafı gidermek için "Avrupalı yankesici"ye gidip ondan fikir almak isterler. Avrupalı yankesici tarafından soyulduklarını anladıklarında, iş işten geçmiş olacaktır. Burada, Osmanlı'daki azınlıkları birbirine düşürerek, Osmanlı halklarına ırkçı düşünceler yayarak imparatorluğu paramparça eden büyük devletlerin düşmanlıklarının simgesel bir dille anlatıldığını düşünebilirsek, bu "oyun"a gelen halklar, yöneticiler de eleştirilmiş olmaktadır. Bütün bir yakın tarihi ilginç bir biçimde yorumlayan "Yankesiciler" bu anlamda ilginç bir öyküdür.

"Fırkacı", devletin işleyişine yöneltilmiş ağır bir eleştiri öyküsüdür. Afif Necati'nin bütün hırsı bakan olmaktadır. Bu yolda doğru ya da yanlış her yolu dener ve sonunda bir makama gelmeyi başarır. Yazar, öykünün olay örgüsünü sakatlamak pahasına, aşağıdaki açıklamaları yapma gereği duyar: "*İttihat ve Terakki, üç devletten başka bütün dünyaya ilan-ı harp ederek memleketin nasiyesine yukarıdan aşağı silinmez kan sıvamak kuvvetini nereden aldı? Şüphesiz fırkacılardan... Fırkanın çığırkanları, pohpohçuları, yordakçıları, müdafileri, yalancı şahitleri, huk deycileri, millete yağlı tuzlu dolma yutturucuları kimlerdi? Fırka gazeteleri... Onların rivayetlerine göre dünyada Talat'tan büyük diplomat, Enver'den müthiş cihangir mi vardı? Ellerimizdekileri kaybetmek şöyle dursun, üç yüz yıldan beri kaybettiklerimizi geri alıyorduk. Buna iman etmeyen hain sayılıyor...*" (Gürpınar 1920, 120-121)

Gürpınar'ın, öykülerinde böylesi doğrudan eleştirme yoluna gitmiş olması, öykülerinin olduğu gibi, eleştirilerinin de gücünü azaltır. Öykünün doğal akışı içerisinde yapılan eleştiri, şüphesiz ki daha etkileyici bir değere sahiptir.

"Bugün Ne Yiyeceğiz?", abartılı anlatılmış açlık, yoksulluk sahneleriyle, ülkede hüküm süren yoksulluğun, çaresizliğin hicvediliği bir öyküdür. Öyküdeki karı koca, hayat pahalılığından dolayı çocuk yapmama kararı alırlar ve hayat ucuzken çok sayıda çocuk yapmış olmalarına hayıflanırlar. (Gürpınar 1933a, 62)

Gürpınar'ın en iyi öykülerinden biri olan "İmrenilecek Bir Ölüm"de, yazar, öykünün girişinde, mesleken düşük noktada olanların yüksek ücretler kazanmalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirerek, bir yerde gelir adaletsizliğine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde, öykünün son bölümünde, ömürleri boyunca haram yemekten başka bir şey yapmayan kişilerden bahsedilerek

Turkish Studies

toplumsal yergi yapılır. Ayrıca lokantacının kirli çamaşırlarından bahsedilir ve böylece toplumdaki haksız düzenin temelleri eleştirilir. Öykünün odağındaki kişi olan Nasih Bey, sokakta gördüğü çocuklara “Dölünü fişkiye bırakan hayvanlar gibi sizi böyle sefalet tarlasına eken anaya babaya lanet... Siz bu yemeklerden tatmadan ge(be)receksiniz...” (Gürpınar 1933b, 50) diye bağıracaktır.

“Açlıktan Ölmemenin Çaresi”nde, karınlarını doyurabilmek için bakkal bakkal dolaşım birtakım yiyeceklerden tadan ama paraları olmadığı için, beğenmediklerini söyleyip bakkaldan ayrılan iki kişinin komik halleri anlatılmakta, insanların yoksulluğu resmedilmektedir.

“Büyük Bir İbret Dersi”, simgesel anlatımıyla, yazarın eleştirel tavır içeren öyküleri arasında ilginç bir yere sahiptir. Önlere konulan bir yemeği bölüşen köpeklerin davranışlarından hareketle, devletin ve toplumun işleyişi hakkında fikirler yürütülür. Köpekler arasında kim en güçlü ise en büyük pay ona verilmekte, onun karnı doyuncaya kadar, kimse yemeğe ilişmemektedir. En güçlüden en zayıfa kadar herkes bir şeyler yese de, elbette herkes aynı derecede doyamamaktadır. Anlatıcı, açıkça dönemin yöneticilerini, II. Abdülhamit dönemi yöneticilerini eleştirmektedir. Yazar, haksızlığı, adaletsizliği, anlatmaya çalıştığımız sahne ile simgesel olarak aktarmaktadır.

“Bir Açın Ruznamesinden Birkaç Yaprak” adlı öyküde ise, yüksek okul diploması aldığı halde, gene de toplumda tutunamamış, kendine bir hayat kuramamış bir gencin sorunları, gencin dilinden aktarılır. “Yazarlar Nasıl Öler”de eleştiri niyeti bütün öyküyü kapsamış değildir. Yazarların zor şartlarda eser verdiklerini, karınlarını zor doyurduklarını dile getiren bölüm, belli bir eleştiri maksadı içerir. Yazarın kitaplarına girmemiş olan “Hayvanat Mitingi”, “Heybeliada Merkezlerinin Grevi” gibi öyküler, toplumdaki adaletsizliklere, haksızlıklara dikkat çeken yergici metinlerdir.

Görüldüğü gibi, Gürpınar, pahalılıktan sanat ve sanatkâra değer verilmeyişine, İstanbul’un ulaşım problemlerinden eğitimde şiddete, büyük devletlerin kurnaz politikalarına boyun eğen yöneticilerden liyakatsiz kişilerin önemli görevlere gelmelerine, ülkede hüküm süren açlık ve sefaletten gücünün haklıyı ezişine kadar pek çok konuya eleştiri yönelir. Bu eleştirilerin temelinde “idari” zaafiyetin olduğunu ve bütün bu sorunların temelde idarecilerle ilişkili olduğunu görmek zor değildir. Ayrıca gene bu eleştiri adaletsizlik, haksızlık başlığı altında toplamak mümkündür. Bazen doğrudan bazense dolaylı eleştiride bulunan Gürpınar, özellikle ironiden yararlanarak yaptığı eleştirilerde oldukça başarılıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, zaman zaman öykünün örgüsünü sakatlamak pahasına doğrudan eleştiriler yapması, eleştirilerinin etkisini zayıflatmaktadır.

2.2. Toplumun Duyarsızlığının, Cahilliğinin, Ahlâksızlığının Eleştirilmesi

Öykülerinde toplumu anlatan, halktan insanları konu edinen Gürpınar, halkı eleştirmekten de geri durmamıştır. Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi, hayatının önemli bir bölümünü halktan insanların içinde geçiren ve onları çok iyi tanıyan yazar, okumaları sayesinde entelektüel bir birikim kazanmış, bu da onun halka karşı eleştirel bir tavır sergilemesine sebep olmuştur. Ağâh Sırrı’nın kendisi için, “ruhca aristokrat” deyişini hatırlarsak, halka karşı mesafesinin sebeplerini daha iyi anlamış oluruz.²

Kadınlar Vaizi’ne adını veren öykü, kadınlar arasında çok büyük ilgi gören bir din adamı olan Şeyh Küçük Efendi’yi resmetmekte ve bu arada Şeyh’e dinî sebeplerden ziyade, fizikî özellikleri ve ilginç kıyafetlerinden dolayı bağlanmış olan cahil halk kadınlarını eleştirmektedir.

² “Kendisi belki kabul etmezdi; fakat ruhca aristokratı. Kolay beğenmez, herkese kolayca alışmaz. Çekingenliği bundandır. Fakat bu, kaba ve bencil bir aristokrasi değildir. Ruhun bir çeşit inceliği ve soyluluğudur.” (Levend 1964, 23). Ağâh Sırrı’nın bu görüşleri, Hüseyin Rahmi hakkında aktarılan pek çok ayrıntı ile de desteklenmektedir. Bu konuda, Abdullah Harmancı’nın yazarın öyküleriyle ilgili olarak yaptığı doktora çalışmasındaki pek çok ayrıntıyı örnek göstermek mümkündür (Harmancı 2010).

Kadınlar, camilere taşıdıkları manevi değerinin dışında bir anlam yüklemişlerdir. Orada dedikodu yapmaktadırlar. Bu öyküde, kadınların bilgisizliği, duyarsızlığı eleştiri konusu edilmiştir.

“İhtiyar Muharrir” öyküsü, ömrünün son demlerini yaşayan ihtiyar bir yazarın yaşadığı zorlukları anlatmaktadır. Açlık, yoksulluk içinde ölen ihtiyar muharririn ölümünün ardından, anlatıcı, “*Parmakları nasırlanmış kırk beş yıllık bu kalem mücahidinin son durağına bir küçük nişane dikilmedi. Kabri düzlendi belirsiz oldu... Nef'i'yi boğan, Şinasi'nin mezarını kaybeden insanlar onu mu düşüneceklerdi*”. (Gürpınar 1933a, 41) diyerek, insanların sanata, edebiyata karşı duyarsızlıklarını eleştirir.

“Eşkiya Oyunu” öyküsünde, Abdülhamit dönemi vezirlerinden Ali İzzet Paşa'nın öykünün sonunda attığı nutuk, toplumsal değişimle, zamane insanlarıyla ilişkilidir. Öykünün başlığının üstüne konulmuş olan “zamane ahlâkiyatından” ifadesi de, öyküdeki eleştirel tavrın habercisi gibidir. Değişen toplum, değişen ahlâk anlayışı, insanların azgınlaşması, Ali İzzet Paşa'nın aşağıdaki konuşmasında iğneleyici bir üslûpla eleştirilir: “*Çocuklarımız bütün medeniyet cihanından mün'adim olan terbiye, hak, adl ü dat, fazlu kemal yerine bu zamanın şuunile haşrolarak kitaplardan, gazetelerden, sinemalardan şekâvet dersi alıyorlar. Daima sui misal görüyorlar... Torunlarımızın bir gün beni dağa kaldırmayacaklarından emin değilim... Bu yirminci asır, birkaç sene sonra şekâveti elzem bir spor şeklinde programlarına ithal edeceğe benziyor. Hayriye hanım biz o günleri görmeden ölelim. Zaten çok yaşadık. Kurtların içinde ceylan masumiyetile ömür sürülmez. Bundan sonra tırnakları bileyip, dişleri sivrilterek sağa sola sırtlan gibi kabarak, saldırarak yaşanacak...*” (Gürpınar 1933a, 82-83)

“Şıllık ile Züppe”, yazarın “yanlış Batılılaşma”yı, taklitçiliği, ahlâksızlaşmayı eleştirdiği, eleştirmekten de öte, adeta kahramanlarına öfke kustuğu ilginç, çarpıcı bir öyküdür. Şıllık'ın ve Züppe'nin ayrıntılı olarak resmedildiği öyküde, ilki olumsuz kadın tipini, ikincisi olumsuz erkek tipini yansıtmaktadır. Kıyafetlerinden davranışlarına, sözlerine kadar Şıllık ve Züppe yapmacık, çirkin tavırların sahibidirler. Namus kaygıları yoktur. “Şıllık ile Züppe”, Gürpınar'ın tarafsızlığını koruyamadığı ilginç metinlerdendir.

“Nasıl Dolandırıcı Oldum?” öyküsünde anlatıcı olan, dolandırıcı Safter Bey'in “*Birkaç yüz bin liralık akareti olanları, ufak bir borsa oyunu ve eziyetsiz ticari bir muamele ile milyonlar kazananları kendimle biraz meslektaş buluyorum. Çünkü bir tarafın her kazanışında diğer taraflar için zarar vardır.*” (Gürpınar 1933b, 29-30) sözleri, toplumumuzda yaşanan değerler yitiminin, haksız kazanç elde etmenin, adaletsizliğin en çarpıcı şekilde ortaya konduğu satırlardır.

Aynı kitapta yer alan “Eşeklerin Dilinden Anlayan Bir Mütahassıs” öyküsünde, insanlardaki soy sop düşkünlüğü, ırk sevgisi ya da ırk düşmanlığı, bir eşeğin yavrusuyla dertleşmesi sırasında yerilmekte, mizahi bir dille eleştirilmektedir.

“İmrenilecek Bir Ölüm” öyküsünde Nasih Bey'in sokakta gördüğü çocuklara “*Dölünü fişkiya bırakan hayvanlar gibi sizi böyle sefalet tarlasına eken anaya babaya lanet... Siz bu yemeklerden tatmadan ge(be)receksiniz...*” (Gürpınar 1933b, 50) diye bağırması, toplumun duyarsızlığına, bilinçsizliğine yöneltilmiş sert bir eleştiridir.

“Nasıl Öldürdüler?” öyküsünde, yazar, toplumun ölmüş bir hayvana karşı merhametsizliğini, duyarsızlığını eleştirmektedir. Yaşlandığı için Heybeliada'nın kırlarına terk edilen bir eşek, çocuklar tarafından öldürülür. Bu durum anlatıcıda, büyük bir merhamet duygusu uyandırır. “*Bu hayvan birkaç milyon servet bırakaydı etrafından ona mensubiyet iddia edenlerin gürlütülerinden, matemlerinden durulmazdı.*” (Gürpınar 1933c, 50) cümlesi, insanların çıkarlıklarını yeren acı bir ifadedir.

Turkish Studies

“Lekeli Humma Şüphesi”nin tezi, anlatıcı tarafından açıkça ifade edildiği gibi, insana insandan daha çok zarar veren başka bir mahluk yoktur, şeklinde özetlenebilir. Çok titiz bir yapıya sahip olan Servet Efendi’nin üzerine medeniyetten mahrum bir insan, kalabalık içinde, bir vapurda, bir “bit” sıçratır: “*Bu tarif olunmaz izdiham içinde, yalın ayak, başı kabak, üzerleri lime lime ve bulantı verecek kadar pis kokulu dilenci çocuklar murdar ve uyuzlu ellerile Servet Efendi’nin bacakları arasında dolaşa dolaşa elbisesinden çekerek kükürt rengine kaçmış çalık benizlerle para istiyorlardı.*” (Gürpınar 1934, 35)

Yazar, medenilikten uzak, eğitilmemiş, kaba insanlara karşı duyduğu nefreti çeşitli vesilelerle kaleme dökmüştür. “Lekeli Humma Şüphesi” de bunların en etkileyici olanlarından.

“Ecir ve Sabur” öyküsünde, bazı örf ve adetlerin toplumda yanlış anlaşılmasından ve yanlış kullanılmasından doğan sorunlar, trajikomik bir dille anlatılmaktadır: “*Körü körüne uygulanan kurallar, örf ve âdet, insanları yalnızlıktan kurtarsa da şuursuzca yapılan mekânîk hareketlere sevk eder, bu da onları dışardan bakanlara gülünç gösterir. Hüseyin Rahmi’nin hikâyesinde alaylı olarak, vurgulamak istediği nokta, aslında iyi olan bazı örf ve âdetlerin şuursuz davranışlar haline gelince, insanları gülünç duruma düşürmesi ve beklenen aksine zararlı sonuçlar vermesidir.*” (Kaplan 1992: 32) Yazar, gelenekleri yanlış anlayan, geleneklere yanlış yaklaşan halktan kadınları dolaylı bir dille eleştirmektedir.

“Şehirde Bir Şekâvet” öyküsünde, Kanlı Sadık adında bir eşkıya, Ali Baba’nın evini gasp eder ve kimse Ali Baba’ya yardım etmez. Bu eşkıya aynı zamanda bir filozof gibi konuşur. Kendi yaptığı yanlışları meşrulaştırmaya çalışır. Zamanenin çok bozulduğundan, insanların ahlâki değerlerini yitirdiğinden, Allah’a, onun emir ve yasaklarına kimsenin uymadığından bahseder. Zor hayat şartlarının insanları ahlâk dışı bir noktaya getirmiş olması, öyküde vurgulanan asıl meseledir.

“Allah Gönlüne Göre Versin”de de benzeri bir eşkıyalık olur. Fakirlere yardım etmeyen bir zengin, tıpkı bir kıssadaki gibi, yaptığı yanlışın cezasını çeker. Yoksullara yardım etmeyen bir zengin, eşkıyalarca tehdit edilir.

Eti Senin Kemiği Benim’de yer alan “Türkân Hanım’dan Mektup” ve “Mırnav Mırnav” öykülerinde, Türkân Hanım’ın dilinden, toplumda hüküm süren açlık, sefillik eleştirilmektedir. Bunların yanı sıra, toplumu sarmış olan çıplaklık da eleştirilmektedir.

“Yeni Diyojen” adlı öyküde de, toplumdaki çürümüş insan ilişkilerine tepki gösteren bir müteşair tasvir edilir. Diyojen gibi toplumun dışında yaşayan bu eski şair, toplumsal yaşantıyı tümüyle reddeder. “Diyojen”lik de bunu gerektirir. Aşağıdaki satırlar, Yeni Diyojen’in toplum aleyhtarlığına örneklik eder: “*Budalalar içinde yaşarsan muhitten aldığın her hava yudumu seni biraz ahmaklaştırır. Medeni adamın her hareketi sıkı sıkıya bir düstura bağlıdır. Sana müsaade edilen derecede düşüneceksin, konuşacaksın, gezineceksin, eğleneceksin... Yani muaşeret kanunlarının bağları içinde kundaklanmış bir çocuk gibi ıkına sıkına yaşayacaksın... bu müziç daireden bir ileri geri bir adım çıktın mı mahkeme huzurundasın... cemiyetin şirazesi müteakabil belahattir. Çünkü akli, hamiyeti senden çok dün bir adam büyük serveti sayesinde sana hükmeder. (...) Bundan başka maşeri hayatta müteaddit yularlarla bağlanmış bir hayvan vaziyetindesin...*” (Sevengil 1944, 141-142)

Gürpınar; dinî duyarlıklarını yitirmiş cahil halk kadınlarını, insanların ahlaki değerlerini kaybedişlerini, toplumdaki yeniliklere ayak uydurmak isteyen gençlerin namussuzca, arsızca bir hayat sürmeyi seçmelerini, ahlaki olmayan yollarla büyük paralar kazanan zenginleri, hayvanlara karşı hunharca davranılmasını, medeniyet ölçülerinden habersiz kaba insanları ya da medeniyet adı altında çürümüş, çözülmüş insan ilişkilerini anlatır ve bunları eleştirir. Yazarın hedefi çeşitli kesimleriyle toplumumuzdur. Bütün bu eleştirilerdeki temel nokta ise ahlaksızlıktır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

2.3. Din Adamlarının Eleştirilmesi

Gürpınar, öykülerinde din adamlarına da eleştiriler yöneltir. Bağlı bulunduğu dünya görüşünün, dinî olana, dinle ilişkili olana olumlu bir bakış yöneltmesi mümkün değildir. Pozitivizmin, “Bilimsel bilgi tek geçerli bilgidir. Bilginin mümkün olan yegâne nesnesi olgulardır; metafizik ve teolojik düşünceler olgusal karşılığı olmayan spekülasyonlardan ibaret olup anlamsızdır.” (Gürel 2008, 335) şeklinde ifade edilebilecek temel ilkelerini hatırlarsak, Gürpınar’ın bu olumsuz tavrını en azından bir yönüyle anlamış oluruz.

“Lakırdı Beynimizde” öyküsünde, dini, maddi çıkarları için kullanan bir din adamı eleştirilmektedir. Andelip Hanım yeniden evlenmek ve yaşını küçültmek istemektedir. Başvurduğu imam efendi ise, kendisinden mümkün olduğunca çok para koparabilmek için, işi zorlaştırmaya çalışır. O zaman Andelip Hanım şunları söyleyecektir: “*Şimdi bana gelince, dünyayı, ahireti, vebali, cezayı, Allah’ı ve kullarını ne karıştırıyorsun? Siz imamla muhtarlar ağız birliği ettikten sonra ihtiyarı genç değil vallahi erkeği kadın, ölüyü diri, diriyi ölü yaparsınız... Ah İmam Efendi senin ne dubaralarını bilirim. Söyletme beni...*” (Gürpınar 1920, 18)

“Kocası İçin Deli Divane” öyküsünde, Zihniye Hanım’ın merhum babasından “*Babası koca sarığına rağmen kadınların tahsiline muterizdi. Onları okutmak ilmin kadrini tenzildir, demekten çekinmezdi.*” (Gürpınar 1920, 56) şeklinde bahsedilirken, dini yanlış anlamış bağnaz din adamları eleştirilmektedir. Öyküdeki Laz Hoca ise “*Biliyor musun kadın? Bu dünya bir öküzün boynuzunda... Öküz balığın üzerinde duruyor. Balık bir süt deryasında yüzyüyor. Kaçan ki bir avratla bir er kişi harama uçkur çözer... Süt deryasına cehennemden bir alev eser. Balık kızar, öküz sallanır titrer, dünya temelinden sallanır.*” (Gürpınar 1920, 62) der. Laz Hoca tiplmesi de, cahil din adamlarını temsil eder.

“Asansör” öyküsünde de din adamları olumsuz bir biçimde yansıtılmıştır. Dilpesend’in kocası olan İshak Efendi bağnaz bir tiptir. Kadın kısmının sokağa çıkamayacağını söyler. Kadınların erkeklere karşı görevlerinden bahseder ama erkeklerin kadınlara karşı görevlerinden bahsetmez. Eşini kendisinden izinsiz olarak dışarı çıktığı için boşayacak, üstelik onu haksız yere namussuzlukla suçlayacaktır.

Görüldüğü gibi, din adamlarının, dini maddi işlerine alet etmeleri, dinin özünü bozarak kendi menfaatleri için kullanmaları, pozitif bilimler konusundaki gülünç cahillikleri üzerinde durulur. Yazarın din adamlarını bakışı büyük oranda olumsuzdur. Bunun altında “pozitivizm” temelli dünya görüşü olduğu kadar, “Eti Senin Kemiği Benim” öyküsündeki gibi, şiddete meyilli din adamlarının, yazarın çocuk ruhunda açtığı büyük yarının da etkisi olsa gerektir.

3. SONUÇ

Berna Moran, Gürpınar’ın dünya görüşünün, “toplumsal adalet, kadın erkek ilişkileri ve din” olmak üzere üç temel üzerinde yükseldiğini söylemişti. (Moran 1994, 87) Gürpınar’ın toplumsal eleştirilerinin de bu sacayağı üzerinde bulunduğunu söylememiz mümkündür. “İdarecilerin ve İdari Problemlerin Eleştirilmesi” başlığı altında topladığımız öykülerde temelde adaletsizliğin, “Toplumun Duyarsızlığının, Cahilliğinin, Ahlâksızlığının Eleştirilmesi” başlığı altında topladığımız öykülerde temelde ahlaksızlığın, “Din Adamlarının Eleştirilmesi” başlığı altında topladığımız öykülerde ise temelde dinin, dine ilişkin meselelerin ele alındığını belirtmemiz gerekir. Gürpınar, öykünün akışı içinde ya da çok iyi bildiği mizah dilini kullanarak yaptığı eleştirilerde ne kadar usta ise, doğrudan, olay örgüsünü sakatlama pahasına yaptığı eleştirilerde bir o kadar acemi görünmektedir. Eleştiri yapmak için olay akışını durdurup bir köşe yazarı gibi açıklamalar yapmaya kalktığında, hem öykünün hem de eleştirinin etkisi azalmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Şerif, *Büyük Türk Klasikleri*, C. 10, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul, 1990.
- GÖÇGÜN Önder, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, KB Yay., Ankara, 1990.
- GÖÇGÜN Önder, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, KB Yay., Ankara, 1993.
- GÖÇGÜN Önder, "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans.*, C. 14, İstanbul, 1996.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Kadınlar Vaizi**, 1. bs., Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1336/1920.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Katil Puse**, 1. bs., Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933b.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Cadı Çarpıyor/Şakâvet-i Edebiyye**, Özgür Yay., İstanbul, 1998.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **İki Hödüğün Seyahati**, 1. bs., Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933c.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Namusla Açlık Meselesi**, 1. bs., Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933a.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Tünelden İlk Çıkış**, 1. bs., Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934.
- GÜRTUNCA Neriman, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Küçük Hikâyeleri**, İÜ, EF, Lisans Tezi, İstanbul, 1954.
- HARMANCI Abdullah, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Öyküleri ve Öykücülüğü**, SÜ, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2010.
- KAPLAN, Mehmet, **Hikâye Tahlilleri**, 4. bs., Dergâh Yay., İstanbul, 1992.
- KAPLAN Mehmet, **Edebiyatımızın İçinden**, Dergah Yay., İstanbul, 1978.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, 2. bs., Dergah Yay., İstanbul, 1992.
- KUTLUER İlhan, "Pozitivizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans.*, C. 34, İstanbul, 2008.
- LEVEND Agah Sırrı, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, TDK Yay., Ankara, 1964.
- MORAN Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bakış I**, 4.bs., İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- SEVENGİL Refik Ahmet, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.
- SEVGİ Ahmet - ÖZCAN, Mustafa, **Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**, 2. bs., Tablet Yay., Konya, 2005.
- SEVİNÇLİ Efdal, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Arba Yay., İstanbul, 1990.
- TANRININKULU Abdullah, **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, 2. bs., Toker Yay., İstanbul, 1998.
- TANSEL Fevziye Abdullah, "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *İslam Ans.*, C. 5/I, İstanbul, 1988.
- TÜRK Ferhan, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1918-1923 Yıllarında Yazdığı Roman ve Hikâyeler**, İÜ, EF, Lisans Tezi, İstanbul, 1970.
- ZEKÂ Semih, **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Roman ve Hikâyelerinde Mizah**, İÜ, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.